

Šimun Bilokapić,

**NE ZLOSTAVLJAJ, DA DUGO ŽIVIŠ I
DOBRO TI BUDE NA ZEMLJI**

Služba Božja, Split, 2020., 319 str.

Fra Šimun Bilokapić, docent na katedri moralnog bogoslovlja Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Splitu, objavio je knjigu pod naslovom *Ne zlostavljaj, da dugo živiš i dobro ti bude na zemlji*. Knjigu je izdala Služba Božja iz Splita. Navedeno djelo značajan je doprinos teološko-moralnom promišljanju fenomena obiteljskoga nasilja na našem jezičnom području. Autor knjigu dijeli na dva zasebna dijela – I. dio: *Zlokobno lice obiteljskoga nasilja* te II. dio: *Nasilje u obitelji propituje teoriju i praksu Crkve. Obveza Crkve: čuti, razumjeti, vrednovati, djelovati*.

U prvome dijelu knjige autor fenomenološki opisuje pojmove relevantne za razumijevanje: obitelj, nasilje, obiteljsko nasilje. Potom prelazi na opis teorija te oblika, vrsta i tipova nasilja u obitelji. Zaključuje intervencijom u obiteljski sustav i prevencijom samoga nasilja u obitelji.

Polazeći od pojma obitelj uočava se kako postoji velik broj definicija koje zapravo s druge strane otkrivaju interdisciplinarnost stajališta koje obiteljske problematike redovito imaju, ali i zahtijevaju da bi se mogle adekvatno opisati. Svaka definicija ima svoj sadržaj i opseg. Ako se sadržaj specificira, opseg postaje sve manji. Razne discipline i razni autori daju svoje aspekte i naglaske, što rezultira mnoštvom definicija koje autor pregledno i kritički vrednuje te ističe kako svaka definicija nužno nosi pristup i specifičnu metodologiju kojom sagledava obitelj i njezine problematike. Opisuje promjene koje su se u obitelji dogodile njezinim prelaskom od jednog „ekonomski samodostatnog“ sustava i snažne društvene institucije, kao što je bila patrijarhalna obitelj, prema nuklearnoj i postnuklearnoj obitelji, koja počiva više na afektivnim načelima i međuljudskoj komunikaciji. Taj pomak od društvene institucije k afektivnoj instituciji najbolje je vidljiv u dijalektici osjećaja i institucionalnosti tzv. „novih obiteljskih modela“. Govor o obitelji autor zaključuje, aludirajući na papu Ivana Pavla II., govorom o diskursu smrti i života koji se odvija na planu obitelji te mnogim problemima koji suvremeni modeli obitelji očituju, poput „izolacije, individualizma, tenzije i nestanka oca“.

Nasilje je antropološki fenomen koji „presijeca čitavu ljudsku povijest“. Govoreći o nasilju autor pokušava odgovoriti na tri temeljna pitanja o nasilju. Prvo želi dati jasnu definiciju nasilja, potom odgovara na pitanje o tome je li nasilje urođeno ili stečeno („nature vs. nurture“) te u trećem dijelu pokušava odgovoriti na pitanje je li riječ o porastu ili prividu porasta nasilja. Uočava se da je „objektivna definicija nasilja teško dostižna“. Postoje široke definicije nasilja koje uzimaju u obzir vrijednosti osobe (slobodu, jednakost, dostojanstvo, pravednost) ili pak uske definicije kakve pronalazimo kod biologa i psihologa. Svaki je ekstrem nužno i redukcionizam pa autor rješenje vidi u „sredini između ovih dviju pozicija“.

Kao i druga ljudska ponašanja tako je i nasilje moguće gledati s pozicije biološke datosti i genetičke uvjetovanosti ili pak s pozicije socioloških utjecaja, teorija socijalnog učenja, kulture, društva, institucija i obitelji. U obje pozicije postoji želja da se dogodi „transfer odgovornosti“. Za nasilje se optužuje biologiju ili društvo, no zapravo se događa bijeg od moralne odgovornosti pa je pravo rješenje sinteza navedenoga.

Autor donosi promišljanja da je naša epoha zapravo manje nasilna negoli prijašnja stoljeća. Moderno doba donijelo je veću senzibilizaciju za problem nasilja, ono je postalo uočljivije pa se zapravo stvorio „umjetni“ porast nasilja. S druge pak strane govori se o kvantitativnom i kvalitativnom pogoršanju u sferi različitih oblika spolnog nasilja.

Govoreći o pojmu obiteljskoga nasilja moguće se prikloniti dvama ekstremima: sakralizaciji i idealizaciji obitelji, negirajući nasilje, ili pak prenaglasiti problem obiteljskoga nasilja tražeći alternativne modele suživota koji bi zamijenili obitelj, „biti nekritički protiv nasilja, a time i protiv obitelji“. Definicije obiteljskoga nasilja kao objekt zlostavljanja navode djecu, odrasle ili starije osobe nad kojima član obitelji pokušava preuzeti kontrolu i ostvariti utjecaj da bi ostvario neku svoju svrhu. Ova objektivizacija i manipuliranje članom obitelji događa se na razne načine: psihičkim i fizičkim zlostavljanjem, zastrašivanjem, seksualnim zlostavljanjem, ekonomskom uvjetovanošću, socijalnom izolacijom ili povredom osobnih prava i dostojanstva osobe. Problem je definicija taj što nijedna od njih ne uspijeva kvantificirati razinu nasilja. Postavlja se pitanje koja je razlika između nasilja i zlostavljanja. Je li u obitelji dopuštena primjena sile i/ili primjerice fizičko kažnjavanje djeteta? Kako utvrditi štetu nastalu obiteljskim nasiljem, o čemu ona ovisi? Na ova i mnoga druga pitanja suvremene definicije daju ograničene odgovore. Autor nudi rješenje u mnogo širem pojmu obiteljskoga nasilja parafrazirajući sv. Augustina: riječ, djelo ili želja koja ide protiv obiteljskoga zajedništva i ljubavi ili jednostavno „protiv naravi, značenja i smisla obiteljske zajednice“. Ograničenje pojma vidljivo je i

u razlici „domestic“ i „family violence“, koju anglosaksonska literatura jasno razlikuje, pri čemu je prvi pojam obuhvatniji i odražava točnije stanje stvari.

Promišljanje obiteljskoga nasilja opterećeno je mnoštvom predrasuda i stereotipa koje autor donosi prikazom mitova vezanih uz obiteljsko nasilje. U tome prikazu donose se posve neočekivani zaključci. Primjerice muškarci i žene s jednakom učestalošću i mjerom napadaju jedno drugo. Najviša je razina kućnog nasilja između neudanih, samohranih majki i njihove djece. Mladići u predbračnom razdoblju i muškarci u slobodnoj vezi ili kohabitaciji mnogo su nasiljniji od muškaraca u stabilnoj bračnoj vezi. Konzervativni očevi češće koriste fizičko kažnjavanje u discipliniranju svoje djece, ali su istodobno dublje emotivno povezani sa svojom djecom. Seksualno zlostavljanje djece puno je rjeđe u obiteljima koje se temelje na braku, a mnogo češće u slobodnim vezama i kod rastavljenih i ponovno udruženih obitelji. Seksualni zlostavljači nad maloljetnim djevojčicama češće su očuh i polubrat negoli otac i brat.

Teorije obiteljskoga nasilja nastoje ponuditi modele interpretacije istoimenog fenomena kako bi se temeljem njih moglo razumjeti nastanak, intervenirati te prevenirati obiteljsko nasilje. Razne znanosti nastoje ponuditi svoje interpretacije – biologija, sociologija, psihologija, antropologija – pa se nazivaju tzv. domenskim teorijama. S druge pak strane autor boljima smatra integralne teorije koje sintetiziraju najbolje aspekte svake pojedinačne vizije. Ovisno o razini s koje polaze, dijele se na teorije mikrorazine. Dominirale su 60-ih godina prošloga stoljeća i svoj fokus stavljaju na pojedinca (psihijatrijski/psihopatski modeli). Desetljeće kasnije autori pomalo uočavaju nedostatke ovakva sužena pogleda na obiteljsko nasilje pa nastaju teorije međurazine, kojima je polazište obiteljski sustav (teorija traumatičnog vezivanja, teorija stresa, teorija moći, evolucijska teorija, teorija socijalnog učenja i sl.). Jednako tako postoje još i teorije makrorazine, od kojih su istaknute dvije: feministička teorija i teorija kulture nasilja.

U cjelini koja opisuje oblike, vrste i tipove obiteljskoga nasilja autor polazi od četiri oblika nasilja koje spominje hrvatsko zakonodavstvo (fizičko, psihičko/emocionalno, seksualno i ekonomsko nasilje) te tome dodaje duhovno nasilje, koje treba biti predmetom skrbi pastoralnih djelatnika, a koje se pogrešno opisuje kao psihološko nasilje. Duhovno nasilje mijenja kod žrtve sliku Boga i dovodi u pitanje temeljne vrijednosti poput oprosta, milosrđa i ljubavi. Tipovi obiteljskoga nasilja dijele se prema dobi žrtve. Autor donosi relevantne podatke te ističe ozbiljne posljedice zlostavljanja nad djecom, ali zahvaća i često prešućivanu činjenicu o nasilju djece nad roditeljima („battered parent syndrome“), čiji su počinitelji adolescenti u dobi od 15 do 17 godina. Nadalje donose se iscrpni opisi o nasilju među supružnicima te opisuju sve češća zamjena uloga

u partnerskom nasilju, gdje zlostavljač postaje žena, a muškarac žrtva. Studije o nasilju među potomcima malobrojne su, ali autor navodi kako je primjerice „nasilni incest između braće i sestara barem pet puta veći od tzv. roditeljskog incesta. Među zlostavljačima starijih osoba u 66 % slučajeva to su sredovječni muškarci („sendvič-generacija“) razapeti između brige za svoje roditelje i za vlastitu djecu. Interpretacije nasilja nad starijim osobama zauzimaju dvije oprečne pozicije te polariziraju krivnju bacajući je na žrtvu ili zlostavljača.

Prevenција obiteljskoga nasilja događa se na tri razine i ona je „imperativ“. Primarna prevencija događa se učvršćivanjem strukture obitelji, radom na njezinoj stabilnosti i vrijednosnom sustavu. Sekundarna razina uključuje rizične skupine koje su najčešće žrtve nasilja. Tercijarna razina zapravo je već intervencija u samu obitelj i „usmjerena je na nasilne situacije, usredotočuje se na počinitelja i žrtvu s jasnom nakanom da se nasilne okolnosti i uvjeti okončaju.“ Autor navodi nedoumice pri intervenciji u obiteljski sustav i ograničenja Kaznenog zakona. Neke su od navedenih dilema: što je bolje za žrtvu, očuvati cjelovitost obitelji ili žrtvu izdvojiti iz obitelji; kažnjavanje počinitelja obiteljskoga nasilja uvećava li ili smanjuje obiteljsko nasilje; što će biti s obitelji ako je počinitelj zlostavljanja i hranitelj obitelji; može li dijete biti vjerodostojan svjedok; što učiniti s krivnjom i posljedicama krivnje koju dijete osjeća zato što je prijavilo vlastitog roditelja i sl.?

Drugi dio knjige nastoji biti konkretniji te propituje teoriju i praksu Crkve o problemu obiteljskoga nasilja. Govoreći o teorijskom pristupu fenomenu obiteljskoga nasilja autor nastoji odgovoriti na pitanje zašto je Crkva tako dugo šutjela. Odgovor pronalazi u činjenici da je i samo društvo dugo vremena šutjelo o problemu obiteljskoga nasilja. Sakrament braka i obitelj Crkva je, navodi autor, dugi niz godina idealizirala smatrajući da se problem obiteljskoga nasilja rješava „sam po sebi“ te da nije riječ o eksploziji nasilja u obiteljima. Sve je to naime proizlazilo iz pozitivne predrasude prema obitelji i braku. Autor navodi dokumente biskupskih konferencija Kanade i SAD-a koje su među prvima progovorile o problemu zlostavljanja. U postsinodalnoj apostolskoj pobudnici *Amoris Laetitia* Crkva je naposljetku službeno progovorila te „izravno spominje, proziva i osuđuje obiteljsko nasilje“. Opravdanje za realističan, otvoren govor o nasilju postoji i u Svetom pismu, koje obiluje „gorkom stvarnošću“ patnje i trpljenja unutar obitelji. No, citirajući papu Franju, autor zaključuje kako obiteljsko nasilje ne smije biti povodom za „dekonstrukciju obiteljske ustanove“. Govoreći specifično o nasilju nad ženama, autor zastupa cjelovit pristup zahtijevajući odbacivanje svake eksploatacije žene (surogat-majčinstvo, prostituciju, nasilje u obitelji itd.). Ističe se kako *Amoris Letitia* ne smije

ostati „mrtvo slovo na papiru“ nego zahtijeva svoju operacionalizaciju, tj. odgovarajuću praksu.

Autor smatra da su mnogi svećenici u susretu s obiteljskim nasiljem slijedili sličan trend idealizacije obitelji unatoč tome što su iskustva realnog života potpuno drukčija. Svećenici šute jer je brak za njih svetinja koju ne treba dovesti u pitanje te su pokušavali nasilje koje se događa premostiti duhovnošću misleći da tako neće biti većih i težih posljedica na članove obitelji. Autor se otklanja od ovakva stajališta i nastoji raskrinkati stereotype o žrtvi i počinitelju koji su često prisutni u kleričkom promišljanju te daje konkretne upute svećenicima kako postupati u situacijama kada su žrtve, odnosno počinitelji, penitenti u sakramentu svete ispovjedi, kako prepoznati ciklus nasilja i zauzeti ispravno stajalište prema fenomenu obiteljskoga nasilja.

Naposljedku knjiga se dotiče nekih specifičnih i osjetljivih pitanja vezanih uz obiteljsko nasilje kao što su: pitanje odgovornosti za zlostavljanje, pitanje silovanja unutar braka, pitanje prijave nasilja i granice svećeničkog povjerenja te svećeničke tajne. Autor ističe vrlo bitnu razliku sakramentalne i profesionalne tajne. Prva je neupitna, o drugoj se može promišljati. Često upravo žrtve u sigurnosti ambijenta koju sakrament ispovjedi pruža progovaraju o svome trpljenju. Specifično pitanje obiteljskoga nasilja jest i razvod braka, kada je bračno zajedništvo nepovratno uništeno, te odgovornost za ubojstvo zlostavljača u samoobrani. Posebno je zanimljiva cjelina koja obrađuje dva suprotstavljena stajališta o korištenju tjelesnog kažnjavanja u svrhu discipliniranja i odgoja djeteta, a sam se autor na kraju cjeline s pravom pita nije li sve veće apsolutno osporavanje fizičkog kažnjavanja ili općenito discipliniranja djece put u zabrinjavajući porast vršnjačkog i drugih oblika nasilja među djecom. Specifično pitanje obiteljskoga nasilja jest izmjena moralnih modela ponašanja unutar obitelji koji definiraju vrednote, stavove, a potom i ponašanje pojedinca unutar obitelji. Uočava se prijelaz s morala obiteljskih „dužnosti“ prema modelu potrošačkog rasta, a posljedično prema moralu privatnoga, koji pred osobu stavljaju vrijednosti ili zahtjeve samoostvarenja. Posljedica navedene tranzicije jest „objektivacija drugoga, depersonalizacija, manipulacija, imperativ imanjanja i posjedovanja“ te kultura „individualnog, pojedinačnog, različitog“.

Kako bi se na ispravan način odgovorilo na zahtjevnost i složenost obiteljskoga nasilja, potreban je ispravan teološki pristup, ali i ekumensko, međureligijsko, jedinstvo u netoleranciji prema obiteljskom nasilju te suradnja pastoralnih djelatnika u cilju prevencije i postupanja u slučajevima obiteljskog nasilja, kao i edukacija pastoralnih djelatnika. Pozivajući se na encikliku pape Ivana Pavla II. *Evangelium vitae*, potreban je nutarnji zaokret pojedinca, obitelji i društva. „Poziva na obraćenje u evanđeoskom smislu, na prihvaćanje i usvaja-

nje novog stila života“, od kulture smrti prema kulturi života, s naglaskom na tome da taj zaokret traži „promjenu osobnog i društvenog srca.“

Drugi vatikanski koncil u pastoralnoj konstituciji *Gaudium et spes* u br. 1. navodi kako su „radost i nada, žalost i tjeskoba ljudi našega vremena, osobito siromašnih i svih koji trpe ... radost i nada, žalost i tjeskoba također Kristovih učenika, te nema ničega uistinu ljudskoga a da ne bi našlo odjeka u njihovu srcu.“ Ako je negdje prisutno siromaštvo i ljudsko trpljenje, onda je to u fenomenu obiteljskoga nasilja. Gdje čovjek trpi, tu Krist trpi i tu mora biti Crkva. Može se reći da se teorija i praksa Crkve dugo vremena nije najbolje snalazila u ovome zamršenom i kompleksnom području. Ne možemo reći da je Crkva odbijala „biti tu“, u ljudskome trpljenju, no o njemu nije progovarala na ovako konkretan i jasan način kao što to čini danas, otvarajući pitanja i tražeći odgovore za obiteljska nasilja ulazeći u „misterium iniquitatis“ obiteljskoga života.

Posebno je u našoj Crkvi dugo bila zapostavljena analiza i teološko-moralno promišljanje nasilja u obitelji. Na hrvatskom jezičnom području ne postoji adekvatna teološka literatura koja obrađuje obiteljsko nasilje pa slobodno možemo reći da je tek osamostaljenjem i padom komunističkog režima Crkva u Hrvatskoj progovorila i počela, u raznim člancima i na skupovima, analizirati ovu temu. Knjiga doc. dr. sc. Šimuna Bilokapića izniman je znanstveni i pastoralni doprinos ovoj problematici. Aktualnost teme i jasnoća izričaja odlike su koje obilježavaju ovu knjigu. O samoj aktualnosti teme govore stalna medijska upozorenja o kontinuiranu porastu obiteljskoga nasilja u situaciji trenutačne pandemije koronavirusa.

Autor nam donosi teoriju i praksu. Teorijsku analizu prate konkretne preporuke dušobrižnicima za njihovo pastoralno postupanje. Tekst ima informativan i formativan karakter. Pregled i analizu važnih dokumenata Crkve, koji progovaraju o nasilju u obitelji, prati iznošenje znanstveno relevantnih činjenica kojima se nastoji osvijetliti razloge i načine te opisati aktere, ali i demistificirati mitove, tabue, predrasude i stereotipe vezane uz nasilje u obitelji. Pristup je interdisciplinaran. Sustavnost prikaza, logičnost i razumljivost raščlambe i razrade pojmova čini stil pisanja jasnim i tečnim, bez zastoja i neujednačenosti. Knjiga je pisana ne samo kao znanstvenoistraživački rad ili svojevrsan udžbenik nego kao konkretna pomoć i „vademecum“ koji može biti zanimljiv i od koristi široj publici, a posebno onima koji se u svome radu susreću s obiteljskim nasiljem.

Đulijano Trdić